

Поддєрьогін А.М.,
кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів підприємств
ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана ”

Черненко В.К.,
аспірант кафедри фінансів підприємств
ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана ”

КОРПОРАТИВНЕ ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ В ФІНАНСОВОМУ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглянуто теоретичні і практичні аспекти реалізації податкового планування на підприємстві та оптимізації податкових платежів.

The authors consider theoretical and practical aspects of a tax planning realization on a micro level. Also the ways of a tax payment optimization.

Ключові слова: корпоративне податкове планування, оптимізація податкових платежів, принципи та методи податкового планування, етапи реалізації податкового планування

Становлення і розвиток податкової системи України свідчать про її важливу роль у формуванні та розподілі фінансових ресурсів держави. Однак, система оподаткування також має справляти дієвий вплив на функціонування і ділову активність підприємницьких структур, тобто на ту ланку господарської діяльності, де створюється фінансовий потенціал країни. Але нестабільність умов господарювання, необхідність наповнення бюджету є однією з причин надмірного податкового навантаження на виробників. Нестабільність та громіздкість податкового законодавства негативно впливають на діяльність суб'єктів господарювання. Недосконалість податкової системи змушує підприємців відмовлятися від легальних методів господарювання та ухилятися від сплати податків. Для вітчизняних підприємств податкове планування виступає необхідним засобом пристосування до постійних змін в зовнішньому середовищі.

В сучасних умовах стабільне функціонування підприємства значною мірою залежить від правильного вибору його податкової політики, оскільки податки складають істотну частину його витрат. Сучасний стан оподаткування в Україні, досліджений провідними вітчизняними фахівцями Івановим Ю.Б., Крисоватим А.І., Кізимою А.Я., Карповою В.В., Ксенко Л.М., Кравченко Т.О., Єфименко Т. І., Соколовською А. М., свідчить про надмірність та нерівномірність розподілу податкового навантаження, що призводить до зростання «тіньового» сектора економіки. Вплив податків на формування цін, нерівнозначності конкурентних умов господарювання, зростання частки збиткових

підприємств та їх податкової заборгованості перед бюджетом призводять до диспропорції економіки України. Одним із напрямків нівелювання впливу цих негативних факторів на фінансовий стан підприємств та економіку держави в цілому, має бути вибір ефективної податкової політики підприємства. В умовах високого рівня податкового навантаження це дозволяє витримати нерівнозначні умови конкуренції, підвищити життєздатність підприємства і забезпечити необхідний рівень податкових надходжень до державного бюджету.

Податкова політика підприємства залежить від ряду факторів, в тому числі від податкової політики держави, яка суттєво впливає на рівень податкового навантаження. Під податковою політикою підприємства розуміють систему заходів, що проводяться підприємством у сфері податкового обліку, нарахування та сплати податкових платежів, податкового планування. Ефективність сучасного бізнесу визначається не тільки рентабельністю, а й об'ємами витрат на його ведення. Податкове планування дозволяє знизити об'єми витрат на сплату податків на основі оптимізації податкових платежів. Нестабільність та недосконалість податкового законодавства України створює низку проблем та перепон на шляху до створення успішного бізнесу. Більшість зарубіжних компаній, опинившись в подібній ситуації використовують ефективний метод зниження податкових виплат – оптимізацію податків. Податкове планування є важливою та невід'ємною частиною системи фінансового управління на підприємстві. Це обумовлено тим, що з оподаткуванням пов'язані всі сфери виробничої, фінансової, господарської діяльності підприємства на всіх етапах – з моменту прийняття рішення про його створення, в процесі функціонування і до повної ліквідації.

Аналіз точок зору фахівців дозволяє зробити висновок, що при визначенні податкового планування проявляється два концептуальні підходи. При першому під податковим плануванням розуміють процес планування підприємством податкових платежів на майбутній період. В свою чергу такий процес розглядається як найважливіший етап розробки податкової політики підприємства, спрямованої на визначення планових сум його податкових платежів у майбутньому періоді і розробку графіків їхньої сплати. Аналогічне визначення дає А. Єлисеєв [14].

При другому підході увага зосереджується на такій складовій податкового планування на підприємстві як податкова оптимізація.

На думку О.Вилкова і М. Романовського, корпоративне податкове планування на рівні суб'єкта господарської діяльності — це невід'ємна частина управління фінансово-господарською діяльністю в рамках єдиної стратегії його економічного розвитку, що представляє собою процес системного використання оптимальних законних податкових

способів і методів для встановлення бажаного майбутнього фінансового стану об'єкта в умовах обмеженості ресурсів і можливості їхнього альтернативного використання.¹

На нашу думку податкове планування доцільно розглядати як сукупність методів прийомів і способів, як дозволяють виходячи з податкового законодавства зменшити податкові зобов'язання юридичної чи фізичної особи. Д.Винокуров відносить до "податкового планування довгострокову податкову оптимізацію, що полягає в застосуванні відповідних способів і прийомів, які дозволяють зменшити податкові платежі в процесі всієї діяльності"². Ми приходимо до висновку, що більшість авторів вважають кінцевою метою податкового планування не мінімізацію, а оптимізацію податкових платежів. При цьому, податкове планування має здійснюватись системно, з урахуванням впливу заходів щодо оптимізації платежів на фінансовий стан підприємства.

При визначенні поняття податкового планування, А. Поршнев стверджує що це "процес попереднього розгляду й оцінки рішень в області фінансово-господарської діяльності організації з урахуванням величини можливих податкових платежів та забезпечення вибору з них найкращих рішень із позиції загальних цільових установок організації".³ О. Вилкова і М. Романовський приводять близьке за змістом визначення податкового планування "Податкове планування на рівні суб'єкта господарської діяльності — це невід'ємна частина управління його фінансово-господарською діяльністю в рамках єдиної стратегії його економічного розвитку, що представляє собою процес системного використання оптимальних законних податкових способів і методів для встановлення бажаного майбутнього фінансового стану об'єкта в умовах обмеженості ресурсів і можливості їхнього альтернативного використання."⁴

Приймаючи до уваги цільову спрямованість податкового планування на оптимізацію податкових платежів суб'єктів податкового, слід погодитися з позицією А.Єлісєєва та

¹ *Іванов Ю.Б.* Проблеми податкового регулювання і планування податкових планів. Наукове видання /Ю.Б.Іванов, О.М.Тищенко, К.В.Давискиба, В.В.Карпова, Л.М.Карпов, І.А.Серова; (За заг. ред. докт.екон. наук, професора Ю.Б.Іванова.-Харків: ХНЕУ,2006.С. -136.

² *Винокуров Д.* Оптимизация налогов: практический аспект// Налоги и бухгалтерский учет. – 2002. – 5 – С.5

³ *Поршнев А.Г.* Налоговый менеджмент: Учебник/ А.Г. Поршнев, Д.Г. Черник, Б.И. Замятин, Е.А Кирова, В.П. Морозов, Н.А. Нестерова, Ю.Д. Шмелев, И.Д. Черник; [Под ред. докт.экон. наук, проф., чл.-кор РАН А.Г. Поршнева.- М.: ИНФРА –М, 2003 . – С.120.

⁴ *Вылкова Е.* Налоговое планирование / Е. Вылкова, М. Романовский . – СПб: Питер. 2004 . – 93.

А.Загороднього відносно того, що перший концептуальний підхід визначає поняття планування податків, а другий - податкового планування . Під першим розуміємо бюджетування податків, а відповідно під податковим плануванням – оптимізацію податкових платежів.⁵

Усенко Л.М. під податковим планування на мікрорівні розуміє цілеспрямовану діяльність суб'єкта підприємницької діяльності, яка здійснюється за допомогою сукупних планових дій, об'єднаних в єдину систему, і передбачає вибір оптимальних варіантів фінансово-господарської діяльності.⁶

Білоіван О.В. має дещо інший погляд щодо визначення поняття податкового планування і визначає його як комплекс науково обґрунтованих і практично доцільних організаційно-економічних заходів платників податків, спрямованих на максимальне зменшення ризиків, пов'язаних з оподаткуванням господарської діяльності підприємства.⁷

Звертаючись до «Современного Толкового Словаря» ми з'ясовуємо досить демократичне, на наш погляд, визначення досліджуваного поняття: «це вибір платником податків найбільш вигідної законної схеми оподаткування з усіх можливих у конкурентних господарських умовах».⁸

В іноземних публікаціях Luca Gaiani, Marco Fava, E.Manzon, Giuseppe Zizzo податковим плануванням звичайно називають особливу організацію діяльності платника податків з метою оптимізації його податкових зобов'язань протягом тривалого часу способами, не пов'язаними з порушенням чинного законодавства [20,21,22,23].

Заслуговує на увагу тлумачення податкового планування яке наводить Юрій Оніщук: «організація підприємницької діяльності платника податку найбільш оптимальним з податкової точки зору способом, а також розроблення та застосування спеціальних методів і прийомів, що дозволяють оптимізувати податкові обов'язки підприємства правомірними

⁵ Єлісєєв А. Податкове планування та планування податкових платежів / А. Єлісєєв , А. Загородній // Податкове планування. – 2001. - 1.- С. 7 -8.

⁶ Усенко Л.М. Методика вдосконалення податкового планування на підприємстві //Держава та регіони. Серія: економіка та підприємство. - 2006.- 5.-С. 418 с.

⁷ Білоіван О.В. Податкове планування підприємницької діяльності // Економіка та підприємство. - 2006.-5.-С.339.

⁸ Современный толковый налоговый словарь / Сост. А.В. Началов.-М.,2006- С. 99.

способами та засобами».⁹ Вказане визначення податкового планування є досить прозорим та зрозумілим для застосування. Ю. Оніщук чітко розмежовує складові податкового планування. Податкову оптимізацію він розглядає як основну складову податкового планування, а мінімізація платежів – одним із варіантів податкової оптимізації, застосування якого можливе тільки у певних межах і за обов'язкового дотримання інших основних умов. Отже, мінімізація і оптимізація оподаткування – це не одне і те саме. Якщо податкова мінімізація – це максимальне зниження всіх податків, то податкова оптимізація – це процес, пов'язаний з досягненням певних пропорцій усіх аспектів діяльності господарюючих суб'єктів в цілому, здійснюваних ним угод та проектів

Проведений вище аналіз дозволяє зробити висновок, що планування податків та податкове планування відповідають різним формам реалізації податкової політики підприємства, при цьому планування податків доцільно розглядати як бюджетування податків. Податкове планування на мікрорівні можна визначити як систему заходів підприємства, спрямовану на максимальне використання можливостей чинного законодавства з метою законної оптимізації податкових платежів.

Фахівці, як Апель А., Лисенко В.В., Тупанчески Н.Р., прирівнюють заходи щодо законної оптимізації податкових платежів до ухилення від сплати податків [15,16,17]. Подібне ототожнення понятійного апарату уявляється некоректним й абсолютно неприпустимим. Поняття податкового планування й ухилення від сплати податків мають чітке розмежування за критерієм законності. При оподаткуванні використовують три поняття запобігання сплати податків

1. Ухилення від сплати податків (tax avasion), під яким мається на увазі незаконне використання підприємством чи фізичною особою податкових пільг, несвоєчасна сплата податків, приховування доходів, непередставлення або несвоєчасне представлення документів, необхідних для своєчасного обчислення та сплати податків
2. Обхід податків (tax avoidance) за якого підприємство чи фізична особа не є платником, або його діяльність не підлягає оподаткуванню, або його доходи не обкладаються податками. Підприємство при цьому може використовувати такі незаконні способи, як відсутність реєстрації обліку об'єктів оподаткування.
3. Податкове планування (tax planning), в якому юридичними і фізичними особами проводиться активна податкова політика, спрямована на мінімізацію негативного впливу оподаткування методами, що не суперечать законодавству.

⁹ Оніщук Ю. Податкове планування-право організації платника податку при виконанні податкових обов'язків // підприємство, господарство і право.-2007.-9.-С.159.

Іванов Ю.Б. виділяє такі основні критерії відмінності податкового планування та ухиленні від сплати податків (Таблиця 1.1). За формальними ознаками ухилення від сплати податків можна було б зарахувати до однієї з форм реалізації податкової політики, але виходячи з загальнонаукових категорій, таке віднесення уявляється некоректним оскільки використання незаконних заходів може призвести до припинення діяльності підприємства

Таблиця 1.1.

**Основні критерії відмінності податкового планування
та ухилення від сплати податків [1, с. 140]**

Критерій	Податкове планування	Ухилення від сплати податків
Статус сторін угоди	Юридична або фізична особа зареєстрована в органах державної реєстрації та ДПІ	Юридична або фізична особа не зареєстрована в органах державної реєстрації або ДПІ
Напрямок угоди	Угода фактично направлена на досягнення передбачених цією угодою наслідків	Угода фактично не направлена на досягнення передбачених нею наслідків (фіктивна (уявна) або удавана угода)
Податкові наслідки за результатами угоди	За результатами угоди здійснюється зниження податкових платежів, яке відповідає законодавству	За результатами угоди здійснюється незаконне зниження податкових платежів

Слід звернути увагу на те, що система податкового планування включає в себе Державне податкове планування, тобто мова йде про податкове планування на макрорівні. Державне податкове планування відбувається при розробці плану державного бюджету на майбутній період. Головним при цьому плануванні є аналіз виконання бюджету за попередній період, аналіз витрат держави та розрахунок витратних статей бюджету на майбутній період. Виходячи з витратної частини, розраховується і дохідна частина бюджету. В багатьох країнах світу з розвинутою ринковою економікою найбільшу питому вагу в доходній частині бюджету займають податкові платежі. Але оскільки питання податкового планування на макрорівні не входить до завдань нашого дослідження, детально охарактеризуємо особливості податкового планування на мікрорівні. Особливе значення для

впровадження заходів податкового планування на підприємстві має формування принципів його здійснення, оскільки на їх підставі розробляється методика податкового планування.

Іванов Ю.Б. вважає, що принципи податкового планування необхідно класифікувати на загальні та спеціальні. До загальних відносяться принципи й методи характерні в цілому, для системи внутрішньо фірмового планування підприємства та податкового планування як її складової, до спеціальних — принципи й методи притаманні тільки податковому плануванню.¹⁰

За основу класифікації загальних принципів податкового планування Іванов Ю.Б. приймає за можливе принципи планування, визначені Р. Акоффом [18] та А. Файолем [19]. Принцип єдності(системності) полягає в тому, що податкове планування має системний характер. По-перше, це означає, що податкові плани мають бути взаємозв'язані та скоординовані з бюджетами підприємства(бюджетом виробництва, продажу, витрат та збуту та ін.). По-друге, податкові плани окремих підрозділів підприємства слід пов'язати та скоординувати з загальним податковим планом підприємства. Податкове планування на підприємстві має також реалізуватися на основі принципів безперервності, гнучкості та точності. До спеціальних принципів податкового планування відносяться принципи законності, комплексності, оптимального співвідношення ризику та вигод, принцип перспективності, альтернативності та натуральності.

Є. О. Чернолівський у своєму дослідженні розглядає правові принципи податкового планування. При цьому заслуговує на увагу принцип презумпції невинуватості платника податків. Платник податків вважається невинним у здійсненні податкового правопорушення, поки його винність не доведена в передбаченому законом порядку й установлена рішенням, що вступило в законну силу.¹¹

На основі запропонованих фахівцями принципів при використанні методів податкового планування на мікрорівні відбувається реалізація законної оптимізації податкових платежів. У податковому плануванні застосовується група методів, які дозволяють спрогнозувати, розрахувати податкові платежі за альтернативними варіантами обліку господарської діяльності і вибрати із існуючих альтернатив оптимальний варіант

¹⁰ Іванов Ю.Б. Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів. Наукове видання /Ю.Б.Іванов, О.М.Тищенко, К.В.Давискиба, В.В.Карпова, Л.М.Карпов, І.А.Серова; (За заг. ред. док.ekon. наук, професора Ю.Б.Іванова.-Харків: ХНЕУ,2006.С. -147.

¹¹ Чернолівський, Є.О. Поняття, правові основи та правові принципи податкового планування // Вісник господарського судочинства.-2007.-6.-С.73.

оподаткування, дослідженням яких займалися багато вітчизняних і зарубіжних фахівців, зокрема: Ю. Іванов, А. Горбунов, Єлисеєв, О. Кірш та інші. Представляється коректним відносити до методів податкового планування як окремі податкові схеми (прийоми), так і систему прийомів, що використовується в податковому плануванні, оскільки термін «метод» визначається як «прийом або система прийомів», що застосовується в якій-небудь діяльності. Однак враховуючи значну кількість схем оптимізації податкових платежів, доцільно до методів відносити систематизовані прийоми (схеми). На практиці розподіляють методи податкового планування на загальні та спеціальні. Тобто два підходи до визначення методів податкового планування.¹²

Більшість фахівців до *спеціальних методів* податкового планування відносять методи оптимізації через: «договір з контрагентом; заміни відносин; розподілу відносин; відстрочення податкового платежу; прямого скорочення об'єкта оподаткування; офшори; пільгового підприємства; використання пільг та звільнень; списання товарів, які вже не плануються для використання у господарській діяльності»;¹³ «довгостроковий контракт як засіб оптимізації податків»¹⁴. Інші автори доповнюють вищесказану групу методами делегування податкової відповідальності підприємству-сателіту, прийняття облікової політики з максимальним використанням наданих можливостей для зниження розміру податкових платежів, формування податкового поля(включає перелік податків, які підлягають сплаті суб'єктом господарювання), вигідні маневри зі звичайними цінами, вибір форми діяльності, правильне укладання договорів.

До *загальних методів* податкового планування фахівці зараховують методи: розрахунково-аналітичний, нормативний, мікробалансів, графоаналітичних залежностей, матрично-балансовий, статистичні, економіко-математичного моделювання.

Отже, дослідивши теоретичну та практичну значущість методів податкового планування ми прийшли до висновку, що спеціальні методи податкового планування застосовуються на першій стадії розробки та вибору альтернативних варіантів оподаткування. Розрахунково-аналітичний і нормативний методи використовуються при

¹² Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь, ВТФ «Перун», 2004. – С. 522.

¹³ Тимофєєва Л. Як списати товари, які ми уже не плануємо використовувати у господарстві // Податкове планування. -2010.- 4.- с.31-33.

¹⁴ Підлужний М. Довгостроковий контракт як засіб оптимізації податків// Податкове планування.-2010.-1-2.-С.29-33.

аналізі податкового поля підприємства та розрахунку податкових платежів за альтернативними варіантами оподаткування. Загальні методи являються практичними, адже саме вони забезпечують розрахунок результатів при використанні специфічних методів. Слід зауважити, що підбір спеціальних методів здійснюється в залежності від виду(типології) податкового планування. За результатами проведеного аналізу визначається ефективність кожного з підібраних варіантів оподаткування за допомогою методів мікробалансів, графоаналітичних залежностей, матрично-балансового, статистичних методів або методу економіко-математичного моделювання і вибирається варіант з оптимальними показниками.

Податкове планування, як і будь-який процес потребує чіткості, поетапності його реалізації. Жодна мета, ціль та завдання на підприємстві не можуть бути досягнуті не маючи чітко сформованих кроків, які полегшать та допоможуть отримати ефективний результат. Проаналізувавши та визначивши основні принципи та методи провадження податкового планування на мікрорівні, доцільно сформулювати етапи його реалізації. Окремі автори аналізуючи дане питання, індивідуально визначають необхідність того чи іншого етапу, доцільності його формування як для стратегічного так і для тактичного податкового планування або пропонують їх комбінувати.

А.Крисоватий та А. Кізіма пропонують при реалізації податкового планування на підприємстві включати тринадцять етапів, починаючи з визначення мети та завдання провадження підприємницької діяльності і закінчуючи етапом оцінки ефективності реалізації податкового планування на мікрорівні¹⁵.

Для більш чіткого розуміння реалізації досліджуваного процесу на мікрорівні Т. Козенкова пропонує розмежування окремо етапів для стратегічного та оперативного податкового планування. Оперативне податкове планування є більш практичним, тому автор акцентує увагу суб'єктів підприємницької діяльності, на розрахунок, аналіз і управління базами оподаткування за різними групами податків. Також необхідно здійснити аналіз визначених законодавством податкових пільг і оцінка ефективності їх застосування.¹⁶

¹⁵ Крисоватий А. І. Податковий Менеджмент: Навчальний посібник / А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма. – Тернопіль. Карт-бланш, 2004 – 304 с.

¹⁶ Козенкова Т. А. Налогового планирования на предприятии. – Узд. «Аин», 1999. – С. 54.

Проведений аналіз дозволяє дійти наступних висновків.

1. Аналіз точок зору фахівців дозволяє зробити висновок, що при визначенні податкового планування проявляється два концептуальні підходи. При першому під податковим плануванням розуміють процес планування підприємством податкових платежів на майбутній період. При другому підході увага зосереджується на такій складовій податкового планування на підприємстві як оптимізація податкових платежів;
2. Дослідивши сутність податкового планування на мікрорівні, можна охарактеризувати його як: організацію підприємницької діяльності платника податків найбільш оптимальним з податкової точки зору способом, а також підбір та застосування доцільних методів, що дозволяють оптимізувати податкові обов'язки підприємства правомірними способами та засобами.
3. Поняття податкового планування й ухилення від сплати податків мають чітке розмежування за критерієм законності. Їх прирівняння являється некоректним й абсолютно неприпустимим
4. Податкове планування в своєму практичному значенні використовується на корпоративному рівні, на макрорівні має місце планування та адміністрування податкових надходжень.
5. Для оптимізації податкових платежів, з метою ефективного фінансового управління, підприємство може використовувати як загальні, так і спеціальні методи. Спеціальні методи: оптимізації через договір, прямого скорочення об'єкта оподаткування, офшори, списання товарів, які вже не плануються для використання у господарській діяльності. Загальні методи: розрахунково-аналітичний, нормативний, статистичний методи.
6. Ефективність податкового планування залежить від використання науково – обґрунтованих загальних та спеціальних принципів його організації. До загальних відносяться принципи єдності, безперервності та гнучкості. До спеціальних - принцип законності, комплексності, перспективності, натуральності.

Використана Література:

1. *Іванов Ю.Б.* Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів. Наукове видання /Ю.Б.Іванов, О.М.Тищенко, К.В.Давискиба, В.В.Карпова, Л.М.Карпов, І.А.Серова; (За заг. ред. док.екон. наук, професора Ю.Б.Іванова.-Харків: ХНЕУ, 2006.-240 с.
2. *Іванов Ю.Б.* Оптимизация в налоговом планировании // Сборник систематизированного законодательства.-2005.-9.-С.13-19.
3. *Усенко Л.М.* Методика вдосконалення податкового планування на підприємстві //Держава та регіони. Серія: економіка та підприємство. - 2006.- 5.-С. 417-421.

4. Білоіван О.В. Податкове планування підприємницької діяльності // Економіка та підприємство. - 2006.-5.-С.338-341.
5. *Современный толковый налоговый словарь*/Сост. А.В. Началов.-М.,2006-480с.
6. Оніщук Ю. Податкове планування-право організації платника податку при виконанні податкових обов'язків // підприємство, господарство і право.-2007.-9.-С.59-161.
7. Чернолівський, Є.О. Поняття, правові основи та правові принципи податкового планування//Вісник господарського судочинства.-2007.-6.-С.71-77.
8. Тимофєєва Л. Як списати товари, які ми уже не плануємо використовувати у госпдіяльності // Податкове планування. -2010.- 4.- с.31-33.
9. Підлужний М. Довгостроковий контракт як засіб оптимізації податків// Податкове планування.-2010.-1-2.-С.29-33.
10. Система оподаткування та інформаційно-облікове забезпечення: навчальний посібник. - Київ.: Професіонал, 2006.- 736 с.
11. Винокуров Д. Оптимизация налогов: практический аспект// Налоги и бухгалтерский учет. – 2002. – 5 – С.5
12. Поршнев А.Г. Налоговый менеджмент: Учебник/ А.Г. Поршнев, Д.Г. Черник, Б.И. Замятин, Е.А Кирова, В.П. Морозов, Н.А. Нестерова, Ю.Д. Шмелев, И.Д. Черник; [Под ред. докт.экон. наук, проф., чл.-кор РАН А.Г. Поршнева.- М.: ИНФРА –М, 2003 . – С.120.
13. Вылкова Е. Налоговое планирование / Е. Вылкова, М. Романовский . – СПб: Питер. 2004 . – 93.
14. Єлісєєв А. Податкове планування та планування податкових платежів / А. Єлісєєв , А. Загородній // Податкове планування. – 2001. - 1.- С. 7 -8
15. Апель А. Обналичивание и оффшорный бизнес в схемах / А. Апель, В. Гунько, И. Соколов. – Спб. : Питер, 2002 – 206 с.
16. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений. – Харьков: Фирма «Консулм», 1997 – 192 с.
17. Тупанчески Н.Р. Уклонение от уплаты налогов в сравнительном праве / Под ред. проф. В.С. Комиссаров. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. -246 с.
18. Акофф Рассел Л. Планирование будущего корпорации: Пер. с англ. В.А. Бирюкова, М.М. Крейсберга. – М.:Сирин, 2002- 256 с.
19. Фасоль А. – Управление – это наука и искусство / А. Фасоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. – М. Республика, 1992. – 352 с.
20. Fava M. La deducibilita degli interessi passivi//Mister fisco.-2009.-3.-P.1-16.
21. Manzo E. Imposta sul reddito delle societa// Manuale breve diritto.-2008-4-P.1-18.

22. *Gaiani L.* Finanziaria 2008 e pianificazione fiscale delle imprese//Bilancio&Reddito d'impresa.-2008.-1.-P.35-39.
23. *Zizzo G.* La pianificazione fiscale e l'elusione// Mister fisco.-2008.-2.-P.1-21.